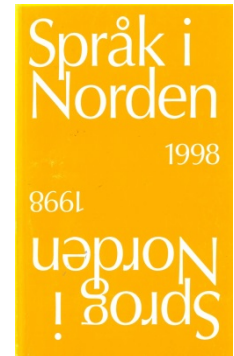

Sprog i Norden

Titel: *Maður* eller *menniskja* m.m.
Forfatter: Jeffrey Henriksen
Kilde: Sprog i Norden, 1998, s. 69-75
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språkråd

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Maður eller menniskja m.m.

Jeffrei Henriksen

Det er en almindelig kendt og ligeledes almindelig tilbagevist påstand, at i færøsk betyder ordet *maður* også det samme som *menneske*. I dagligdags sprogbrug har ordet i simpleks stilling for det meste den indskrænkende betydning, der kan defineres som et voksent menneske af hankøn i modsætning til *kvinna* eller *kona*, endskønt flere sproglige vendinger, som ikke stemmer overens med denne definition, stadig er i brug. Men sådanne udtryk, mener man, bør altså udryddes i sproget.

Man er også i fuld gang med at ville udrydde *maður* i eksisterende sammensatte ord, der ikke er i overensstemmelse med den moderne definition. Således er en kvindelig formand nu en *forkvinde*. Men et påtrængende spørgsmål må derefter nødvendigvis blive, hvad så med fællesbetegnelsen? Hvem skal man vælge til at forestå en forsamling med medlemmer af begge køn? – I stedet for *løgtingsmenn* har vi nu en forsamling af *løgtingslimir* (lagttingsmedlemmer). Disse har en formand, som rimeligvis lige så godt kunne være en forkvinde. Men derved står vi i bekneb med en forhåndsbetegnelse for, hvem man skal vælge, før kønnet er afgjort. **Forlimur* er ikke accepteret.

Vi har også efterhånden haft flere *landsstýriskvinnur* ved siden af *landsstýrismenn*; men nogen moderne fællesbetegnelse for disse tror jeg ikke jeg kender. Og for nogle år siden skete der så det, at en *landsstýriskvinna* blev valgt til *løgmann*; mærkelig nok blev hun ikke **løgkvinna*.

Vi kunne fortsætte i det nærmest sagt uendelige med andre sammensætninger som *landsmaður*, *málmaður*, *mannamál*, *mannaminni*, *manndráp* o.s.v. – Der er da også forskel på f.eks. *mannahugsan* (almindelig opfattelse) og *mannfólkahugsan* (mænds opfattelse).

Endnu urimeligere er forsøgene på at udrydde de utallige afledninger, derivationer, af *maður*, f.eks. *at manna* (bemande)

med *manning* (mandskab). Jeg har set på tryk noget om at *kvinna* kaproningsbåde med *kvinning*.

Rigtignok er traditionelle arbejdsbetegnelser ofte bestemt af kønslig arbejdsdeling, f.eks. *neytakona* og *útróðrarmaður*.

Derimod er det ikke gammel tradition, at begreber skifter navn, så længe de ikke skifter funktion, selv om de skifter delindhold. En vandret stang til at hænge fisk på hedder *seiðatræ*, selv om den måske består af et **jernrør** for træ og også hyppig benyttes til andre fiskearter end sej. På samme måde har der op igennem tiden eksisteret flere kvindelige *útróðrarmenn*; og jeg kan godt selv huske en mandlig *neytakona*. Det var intet ualmindeligt ved sådanne brud på den almindelige arbejdsdeling, når en husstand var i bekneb med henholdsvis mandlig eller kvindelig arbejdskraft – men betegnelsen skiftede ikke.

Efter at man har forset sig på ordet *maður* som enkeltstående ord (simpleks), i sammensætning (kompositum) eller som afledning (derivat), synes der også at være problemer med det *grammatiske køn*. *Sangari* er et maskulinsord, men der burde ikke være noget til hinder for at benytte ordet som betegnelse for både kvinde og mand på samme måde som f.eks. *lærari*, hvor man jo netop er ved at udrydde betegnelsen *lærarinna* – af ligestillingsgrunde vel at mærke. I medierne bliver en kvindelig sanger imidlertid så at sige altid omtalt som *songkvinna*, selv om ordet **songmaður* ikke eksisterer.

Dilemmaet i subjektiv sprogrøgt er imidlertid ikke morfologisk – hvad begrebet hedder -, men hvilken konnotation ordet har. Således viser f.eks. opfattelsen af, hvorvidt personnavne er smukke eller grimme, sig gang på gang at være bestemt af associationer med henholdsvis kendte sympatiske eller usympatiske personer.

Sprogforskere lægger nu om dage vægt på at skelne mellem grammatisk *genus*, biologisk *seksus* og *animation*.

I medierne synes grammatisk *genus* nu at måtte vige for semantisk *seksus*: Ordet *skald* (digter) er grammatisk neutralt, neutrumord, og burde teoretisk være kvalificeret til at kunne benyttes lige så godt om kvinde som om mand; men i de

færøske medier synes der ikke at være nogen tvivl om, at ordet *skald* trods sin grammatiske neutralitet betyder et menneske af hankøn; en kvindelig digter derimod betegnes nu i mediernes sædvanlig som *skaldkona*, selv om *kona*, henholdsvis *maður*, føjet til nomen agentis ellers har betydningen ægtefælle som f.eks. i ordet *prestakona*.

Ordet *sangari* for en kvindelig sanger er ikke vraget, netop fordi det har maskulinsform, men nok mere fordi det associeres med et menneske af hankøn.

Sammenfaldet af maskulinum og femininum til fælleskøn (utrum til forskel fra ne-utrum), eksisterer ikke i færøsk, hverken i substantiver, adjektiver eller i pronominer. Hvor man i så mange andre sprog kan skelne mellem utrum og neutrum for at angive animation, benytter færøsk *maskulinum* og neutrum. F.eks. gælder verselinien "*ungur at vera er ikki so lætt*" både for drenge og piger, selv om *ungur* grammatisk er maskulinsform. Maskulinsformer som f.eks. *mangur*, *hvør* og *hvønn* benyttes generelt om mennesker, neutrumsformerne *mangt* og *hvat* om dyr og ting – mennesker eventuelt indbefattet –, således i ordsprogene "*Mangur lær, tá id hann átti at grátid*" (Mange lær, når de burde græde) og "*Mangt er í neyðini nytt*" (Meget bliver benyttet i nødstilfælde). Så hører man indvendingen, at man har levet i et mandesamfund, hvor kvinden blev ignoreret. Mon? Hvad så med ordsproget "*Fáur kann eitt barn at eiga*" (Få er i stand til at opdrage ét barn)? Mon dette specielt er møntet på mænd? – Eller: "*Tungt er at leggja ást við hann, id onga leggur ímóti*" (Det er smerteligt at elske en, som ikke gengælder din kærlighed); skulle dette kun gælde for kvinder og homoseksuelle mænd?

I flertal derimod er det korrekt færøsk med neutrum også i omtale af mennesker: "*Øll í húsinum kundu ikki sleppa í brúðleypid*" (Det var ikke muligt for alle husets beboere at komme med i brylluppet) – men ikke i ental om mennesker, medmindre det på en eller anden måde virker pejorativt: "*Ikki kemur í kór tað, id sjálvvt vil fara í flór*" (frit oversat: Det kommer ikke til højbord, som selv vil på møddingen). I et sagn (Floksmenn)

berettes f.eks., at *Sjúrdur vid Gellingará* "skuldi drepa *hvönn*, *ið hann fekk fatur á*" – han skulle slå alle mennesker ihjel; havde man sagt "*hvat ið hann fekk fatur á*", så var høns og ænder, køer og får efter almindelig sprogbrug medregnet i nedslagtningen.

Nu synes det imidlertid at være af større betydning at skelne mellem mænd og kvinder end at skelne mellem mennesker og dyr, så at man ikke bør benytte maskulinsform i generelle vendinger om mennesker, hvor kvinder jo kan være indbefattet. I bedste tilfælde kan man som i andre moderne sprog forsøge med udtrykket "han eller hun"; men det er svært uden fælleskøn. Med animationsmaskulinum er det nemt nok med en sætning som "*Um nakar annar verður sjúkur, skal hann ...*"; dette ville i korrekt ligestillingsfærøsk blive til "*Um nakar annar ella nøkur onnur verður sjúkur ella sjúk, skal hann ella hon ...*"

"*Har ið ein skriðan er lopin, er onnur væntandi,*" lyder et færøsk ordsprog (Hvor der først har været et jordskred, kan man også regne med det næste). Al denne seksus-ståhej kontra fænomener som genus og animation har medført en særdeles stor sproglig usikkerhed. Færøsk har kongruens i køn såvel som i kasus og tal. Dette gælder også for prædikativer, vel at mærke grammatisk som genus, ikke seksus. Et udsagn som, at "*kokkurin er góður*", gælder lige så godt for kvindelige som for mandlige kokke; det er først i et eventuelt efterfølgende pronomen, at seksus gives til kende: "*hon dugir væl at gera mat*". Jeg tror ikke, at jeg nogensinde endnu har hørt en femininiseret formulering som *"*kokkurin er góð*" (selv om det hedder "*hon er góð*"); men i mange, mange tilfælde er en sådan formulering nu blevet almindelig, for ikke at sige regelen, som f.eks., at **luttakararnir* (m.) *eru samdar* (f.)– Hvis begge køn er repræsenteret, bliver der nu tyet til neutrum, som **nógvir islamar* (m.) *eru deyd* (n.) *í eldinum*.

Og jordskredet fortsætter. Usikkerheden med genus kontra seksus og animation synes at have bredt sig til en almindelig sproglig usikkerhed, f.eks. med hensyn til numeruskongruens,

som grammatisk kan regnes som en parallel til seksuskongruens: Et ord med kollektiv betydning, som jo er et entalsord, har grammatisk numeruskongruens, f.eks. *Ein minniluti er samdur* (Et mindretal er enigt); men et efterfølgende pronomen kan stå i flertal: *teir (/tær/tey) vilja ...* Nu kan man høre og læse i medierne både verballed og prædikativ til entalsord sat i flertal: **Ein minniluti eru samdir* (enige – genus forudsat, at maskulint prædikativ kan accepteres). – Sammenlign **Manningin* (f. sing.) *eru* (pl.) *bjargadir* (m. pl.).

Liste

maður – mand, menneske
løgtingslimir – lagtings(med)lemmer
løgmann (acc.) – lagmand
landsmaður – landsmand
málmaður – målmand
mannamál – menneskestemmer
mannaminni – mands minde
manndráp – manddrab
mannahugsan – almindelig opfattelse
mannfólkahugsan – mænds opfattelse
at manna – at bemande
manning – mandskab
**at kvinna* – *at bekvinde
**kvinning* – *kvindskab
neytakona – malkekone (i udmarken)
útróðrarmaður – bådfisker
seiðatræ – vandret stang til at hænge fisk på
sangari (m.) – sanger
lærarinna (f.) – lærerinde
songkvinna – 'sangkvinde'
skald (n.) – digter
skaldkona – 'kvindelig digter', digterkone?

Jeffrei Henriksen

"*Ungur at vera er ekki so lætt*" – "Det er ikke så nemt at være ung." – *ungur* (m.) – *ung* (f.) – *ungt* (n.)

mangur (m. sing.) – *mangen* en – *mong* (f.) – *mangt* (n.)

hvör (m. nom.) – *hvem* (enhver) – *hvör* (f.) – *hvat* (n.) – *hvönn* (m. acc.) – *hvem* (enhver) – *hvörja* (f.) – *hvat* (n.)

"*Mangur lær, tá id hann átti at grátið*" – "Mange ler, når de burde græde."

"*Mangt er í neyðini nytt*" – "Meget bliver benyttet i nødstilfælde."

"*Fáur* (m., sing.) *kann eitt barn at eiga*" – "Få er i stand til at opdrage ét barn."

"*Tungt er at leggja ást við hann, id onga leggur ímóti*" – "Det er smerteligt at elske en, som ikke gengælder din kærlighed."

"*Öll í húsinum kundu ekki sleppa í brúðleypið*" – "Det var ikke muligt for alle husets beboere at komme (med) i brylluppet." – *allir* (m.) – *allar* (f.) – *öll* (n.)

"*Ikki kemur í kór tað id sjálv vil fara í flór.*" – (Frit oversat:) "Det kommer ikke til højbord, som selv vil på møddingen."

Sjúrður við Gellingará "skuldi drepahvönn, id hann fekk fatur á" – han skulle slå ihjel, hvem han fik fat i.

"*Um nakar annar verður sjúkur, skal hann ...*" – "Hvis nogen anden bliver syg, skal han" → "*Um nakar annar* (m.) *ella nökur onnur* (f.) *verður sjúkur* (m.) *ella sjúk* (f.), *skal hann ella hon ...*"

"*Har id ein skriðan er lopin, er onnur væntandi*" – "Hvor der først har været et jordskred, kan man også regne med det næste."

"*Kokkurin* (m.) *er góður* (m.)" – "Kokken er god." (en verse-linie)

"*Hon dugir væl at gera mat*" – "Hun er dygtig til at lave mad." *"*kokkurin* (m.) *er góð* (f.)."

"*Luttakararnir* (m.) *eru samdir* (m.)" – "Deltagerne er enige." –

*"*Luttakararnir* (m.) *eru samdar* (f.)."

"*Nógvir islamar* (m.) *eru deydír* (m.) *í eldinum*" – "Adskillige islamer er døde i ildebranden." – *"*Nógvir islamar* (m.) *eru deydí* (n.) *í eldinum.*"

"*Ein minniluti* (sing.) *er* (sing.) *samdur* (sing.)" – "Et mindretal er enigt."

*"*Ein minniluti* (sing.) *eru* (plur.) *samdir* (plur.)" – "Et mindretal er enige."

Maður eller menniskja m.m.

"*Manningin* (f.sing.) *er* (sing.) *bjargað* (f.sing)." – "Besætningen er reddet."
–*"*Manningin* (f.sing.) *eru* (pl.) *bjargaðir* (m.pl)." – ?"Besætningen er reddede."